

LIETUVOS KAIMO GYVENTOJŲ UŽIMTUMO ANALIZĖ IR PERSPEKTYVOS

Valentina Ratkevičienė

Vilniaus pedagoginis universitetas

Anotacija

Kaimo gyventojų užimtumas yra svarbi problema, kuri dėl didėjančios konkurencijos, integruojantis į Europos Sąjungą, tampa vis svarbesnė. Straipsnyje nagrinėjami kaimo gyventojų užimtumo pokyčiai, pateikiami gyventojų užimtumo rodikliai, atsižvelgiant į amžių, išsilavinimą, parodomas nedarbo lygis, atskleidžiamos nedarbo priežastys, aptariamos užimtumo didinimo ir nedarbo mažinimo galimybės Lietuvos kaime (optimistinis ir pesimistinis prognozės variantai), pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: gyventojų užimtumas, vietinė užimtumo iniciatyva, nedarbo lygis, tęstinis profesinis mokymas, netradicinė ir alternatyvi veikla.

Abstract

The problem of unemployment in rural area became sharper because on a way to integration to European Union for increasing competition. The article demonstrates the number of Lithuanian citizens and their attachment to a certain group or area on the 1999–2003 years, the employment rates are indicated in different ways: in relation to age and education; the unemployment rate is portrayed, the unemployment involvement reason are opened up, the possibility of lowering the level of unemployment in rural areas is foreseen: optimistic and pessimistic prognosis, is given conclusions and proposals.

KEY WORDS: employment of inhabitants, local employment initiative, unemployment level, continuance of professional education, untraditional and alternative work.

Ivadas

Gyventojų užimtumas – vienas svarbiausių šalies socialinės-ekonominės raidos rodiklių. Taip pat vienas pagrindinių žmogaus gyvenimo kokybės rodiklių.

Užimtumas – ne tik pragyvenimo šaltinis, bet ir žmogaus gyvenimo prasmės išraiška. Todėl netekti darbo neretai reiškia prarasti ir viena, ir kita.

Užimtumas – pilietinės demokratinės visuomenės pagrindas. Tik dirbdamas žmogus tampa visuomenės piliečiu tikrąja to žodžio prasme. Todėl valstybė turėtų rūpintis gyventojų užimtumu, t. y. turėtų būti sukurta gyventojų užimtumo politika.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48-ajame straipsnyje deklaruojama teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą, gauti už tai teisingą atlygį, socialinę apsaugą nedarbo atveju, turėti saugias ir sveikas darbo sąlygas. Tačiau realus gyvenimas skiriasi nuo Konstitucijos ir įstatymų normų.

Atkūrus nepriklausomybę visose Lietuvos apskrityse iškilo gyventojų užimtumo problema. Didelė gamybos deformacija, labai lėta gamybinių jėgų plėtra sukėlė didelę disproporciją tarp materialinės gamybos ir darbo išteklių.

Atsirado nedarbas. Tai toks reiškinys, kai darbingi ir norintys dirbti žmonės neranda atlyginamo darbo. Nedarbas Lietuvoje – svarbiausia skurdo priežastis.

Sudėtinga užimtumo ir nedarbo problema kaime. Ūkio restruktūrizacija, rinkos santykių plėtra, kiti vidaus ir išorės ekonominiai veiksniai lėmė kaimo gyventojų užimtumo pokyčius ekonominėse kaimo veiklose ir nedarbo didėjimą. Kaimo užimtumo lygis vis labiau skiriasi nuo miesto. Skurdas kaime beveik du kartus didesnis negu mieste.

Integracijos į ES sąlygomis, kaip rodo ES valstybių patirtis, darbo jėgos pasiskirstymas Lietuvos ekonominės veiklos sektoriuose turėtų keistis. Užimtųjų žemės ūkyje turėtų mažėti.

Tačiau kaimo gyventojų verslumas gerokai mažesnis nei miesto. Mažas investicinis kaimo gyventojų pajėgumas, menka vartotojų perkamoji galia, kaimo nepatrauklumas šalies ir užsienio investuotojams stabdo smulkaus ir vidutinio verslo, kaip pagrindinio darbo vietų kaime šaltinio, plėtrą.

Straipsnyje nagrinėjama kaimo gyventojų užimtumo situacija, pateikiami rodikliai pagal amžių, išsilavinimą, parodomas nedarbo lygis, atskleidžiamos nedarbo priežastys. Taip pat numatomos užimtumo didinimo ir nedarbo mažinimo galimybės Lietuvos kaime integracijos į ES sąlygomis.

Tyrimo tikslas: ištirti Lietuvos kaimo gyventojų užimtumą, atskleisti pagrindines problemas, pateikti pasiūlymų ir prognozių kaimo gyventojų užimtumui gerinti.

Tyrimo objektas – Lietuvos kaimo gyventojų užimtumo pokyčiai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, sociologinė apklausa, statistiniai-ekonominiai duomenų ir grafinių modeliavimo metodai, loginis tyrimo metodas.

1. Kaimo gyventojų užimtumo analizė

Tarptautinė darbo organizacija (TDO) siūlo kaip užimtus gyventojus traktuoti asmenis, dirbančius bet kokią darbą ne trumpiau kaip 1 valandą per savaitę, už kurį jis gauna darbo užmokestį pinigais arba natūra (maisto produktais ar kitais gaminiais) ar turi pelno (pajamų). Tai visi asmenys, turintys užimtumo statusą: darbdaviai, savininkai, ūkininkai, samdomi darbuotojai, šeimos įmonėje dirbantys, gaunantys atlyginimą ir jo negaunantys šeimos nariai, savarankiškai dirbantys asmenys.

Užimtaisiais laikomi ir darbingo amžiaus žemės naudotojai, kurių pragyvenimo šaltinis – žemės ūkio produkcijos gamyba, augalininkystė ar gyvulininkystė. Jei namų ūkis prie namų esančią žemę naudoja verslui (pvz., augina daržoves, gėles ir pan.), o užaugintą pro-

dukciją parduoda, namų ūkio nariai taip pat skiriami prie užimtųjų.

Gyventojų užimtumą Lietuvos kaime visų pirmą lėmė ir lemia socialiniai ekonominiai žemės ūkio pertvarkymai. Atkūrus nepriklausomybę, 1992–1997 m. laikotarpiu didėjo užimtųjų žemės ūkyje dalis (nuo 362,3 tūkst. iki 399,1 tūkst. 1996 metais). Tai paaiškinama tuo, kad Lietuvoje dalis žemės po 2–3 ha buvo išdalinta asmenims, kurie tuo metu dirbo žemės ūkyje. Žmogus, gavęs 2–3 ha žemės, nelaikomas nei ūkininku, nei bedarbiu.

Nuo 1997 m. užimtumas žemės ūkyje ėmė mažėti: 2001 m. žemės ūkyje dirbo 269,7 tūkst. žmonių. Tam turėjo įtakos kitos ekonominės reformos padariniai. Sugriovus kolūkius buvo išdraskyta gamybos bazė, išardyti, išgrobstyti objektai, technika. Daug žmonių neteko darbo (inžinieriai, agronomai, ekonomistai, kt. žemės ūkio specialistai).

Nuosmukį žemės ūkyje lėmė ir tai, kad žemę numatyta grąžinti visiems buvusiems savininkams arba jų palikuonims, gyvenantiems ne tik kaime, bet ir mieste, nors daugelis jų ir neketino dirbti žemės. Atidavus žemę buvusiems savininkams bežemiais tapo 35 tūkst. kaimiečių. Tūkstančiai hektarų žemės apleista dirvonais. Atsirado nedarbo problema. Dėl neefektyvaus žemės ūkio pertvarkymo žemdirbiai atsidūrė tarp labiausiai skurstančių socialinių grupių. Nedarbo problemą aštrino ir regionų centruose esančių pramonės įmonių, kuriose dirbo nemažai kaimiečių, žlugimas.

Kadangi žmonių užimtumo situacija kaime 1995–2000 m. buvo sudėtinga, priimta „Kaimo socialinės raidos ir gyventojų užimtumo“ programa, kur buvo numatyta, kaip problemą spręsti, bet programos įgyvendinti nepasisėkė. Ekonomika ir toliau smuko, lėšų investicijoms neatsirado. Kaime ir toliau mažėjo užimtumo, didėjo nedarbas.

Siekdama padidinti gyventojų užimtumą ir sumažinti nedarbą LR vyriausybė 2001 m. gegužės 8 d. patvirtino „LR užimtumo didinimo 2001–2004 m. programą“, kur nustatė valstybės užimtumo bei darbo rinkos politikos strategiją, jos prioritetinius tikslus ir veiksmus (priemonės, kurių Lietuvos Respublikos Vyriausybė, kitos valstybės valdymo institucijos numato imtis, kad didėtų gyventojų užimtumas).

Pagrindiniai užimtumo programos strateginiai tikslai yra šie:

- įveikti neigiamus struktūrinės ūkio reformos padarinius gyventojų užimtumui ir darbo rinkai;
- didinti gyventojų užimtumą, mažinti nedarbą ir suderinti darbo rinką;
- pasirengti dalyvauti Europos Sąjungos užimtumo strategijos koordinavimo darbe.

Užimtumo programa numatė, kaip sustabdyti nedarbo didėjimą, iki 7–8% sumažinti registruotą nedarbą. Programos įgyvendinimo laikotarpiu turi būti skatinama verslo plėtra ir investicijos, kurios užtikrintų 110–120 tūkst. naujų darbo vietų sukūrimą, kas leistų toliau didinti gyventojų užimtumą, kol bus pasiektas Europos Sąjungos valstybių vidutinis lygis ir toliau bus siekiama visiško užimtumo.

2001 m. Lietuvos darbo birža pradėjo vykdyti „Vietinių užimtumo iniciatyvų ir įgyvendinimo programą“.

2002 m. toliau vykdant vietinių užimtumo iniciatyvų programą, Respublikinė darbo birža apmokė teritorinių darbo biržų darbuotojus, atsakingus už vietinių užimtumo iniciatyvų projektų įgyvendinimą ir administravimą, savivaldybių darbuotojus bei projektų rengėjus rengti, administruoti ir įgyvendinti šiuos projektus.

Vietinė užimtumo iniciatyva – tai naujas Lietuvos gyventojų užimtumo didinimo būdas, netradicinis darbo rinkos instrumentas, kuriuo tiesiogiai remiamas naujų darbo vietų kūrimas žemiausiame (ūkio subjektų) lygmenyje.

2002 m. Respublikinės darbo biržos pasiūlymu atrinkta 15 tikslinių teritorijų. Priežiūros komitetas, atsižvelgdamas į skirtas lėšas, patvirtino finansuoti 33 projektus, kuriuos įgyvendinant numatoma įsteigti maždaug 400 naujų darbo vietų. Pabrėžtina, kad kas trečias projektas įgyvendinamas kaimo vietovėse. Įgyvendinus šiuos projektus, bus sukurta apie 100 naujų darbo vietų kaimo bedarbiams.

Įgyvendinami projektai yra įvairūs, pvz., grybų auginimo, baldų gamybos ir medžio perdirbimo, tekstilės, maisto produktų gamybos, ekologiško grūdų perdirbimo, ekologiškos vaistažolių gamybos ir realizavimo, kaimo gyventojų užimtumo didinimo ir kiti.

Lietuvos narystė ES paspartins struktūrinius pokyčius žemės ūkyje, konkurencingų ir specialiųjų ūkių plėtrą. Tam turės įtakos ir ES investicinė, kompensacinė bei tiesioginė parama.

Pastaraisiais metais Lietuvoje vykdytos investicinės paramos programos, skatinančios žemės ūkio subjektų modernizavimą, konkurencingumo didinimą, ES reikalavimų įgyvendinimą. Buvo teikiama SAPARD parama investuojant į pirminę žemės ūkio gamybą (I paramos kryptis). Sprendžiant kaimo gyventojų užimtumo problemą, svarbi tampa ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas (III kryptis). Ne mažiau svarbu tobulinti kaimo infrastruktūrą (IV kryptis).

Vykdant kaimo plėtros planą 2001–2006 metams, kad būtų pagerinta ūkių sudėtis, bus įtraukiama į žemės ūkio veiklą daugiau jaunų ūkininkų, vyresniems bus sudaromos sąlygos nutraukti prekinę žemės ūkio gamybą smulkiuose ūkiuose, o į ankstyvą pensiją pasitraukusių ūkininkų žemės valdos sujungiamos. Ūkio pertvarkymo procesui paspartinti bus teikiama parama iš dalies natūriniais ūkiams, kurie bus pertvarkomi į prekinius.

Remiantis Lietuvos bendrojo programavimo dokumentu (BPD) 2004–2006 metams, bus įgyvendinama investicijų į žemės ūkių valdas programa, kurios pagrindinis tikslas – gerinti ūkių sandarą ir didinti jų konkurencingumą. Siekiant didinti jaunų ūkininkų skaičių, numatyta teikti paramą jiems įsikurti. Kadangi viena svarbiausių ūkių stambėjimo prielaidų yra žemės rinkos plėtra ir žemėvaldos sutvarkymas, numatoma teikti paramą žemių jungimo projektams rengti ir įgyvendinti.

1999–2003 metais nacionalinio biudžeto parama buvo skiriama kaimo rėmimo programai (anksčiau – specialioji kaimo rėmimo programa ir kaimo rėmimo fondas).

Kaimo rėmimo programa siekiama kurti konkurencingą ir efektyvų žemės ūkį, užtikrinti žemės ūkio produkcijos gamintojų pajamas, gerinti žemės ūkio produkcijos ir maisto produktų kokybę, tobulinti žemės ūkio konsultavimo, mokslo ir mokymo sistemą.

2003 metais, lyginant su 1999-aisiais, nacionalinio biudžeto parama žemės ūkiui sumažėjo daugiau nei 30%.

Remiantis gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, 2003 m. kaime gyveno 32%, arba 916,4 tūkst., žmonių, iš jų dirbantieji sudarė 483,2 tūkst., bedarbiai – 46,5 tūkst. Darbo jėgos aktyvumo lygis sudarė 66,9%, užimtumo lygis (15–64 m.) – 60,3%, nedarbo lygis – 9,6%.

Darbo jėga pagal amžiaus grupes 2003 m. kaime pasiskirstė taip:

15–24 m. – 46,2 tūkst.;
25–49 m. – 317,1 tūkst.;
50–64 m. – 110,3 tūkst.;
daugiau kaip 65 m. – 9,6 tūkst.

Darbo jėgos aktyvumo lygis kaime 2003 m.:

15–24 m. – 28,2%;
25–49 m. – 87,5%;
50–64 m. – 60,6%;
daugiau kaip 65 m. – 4,6%.

1 lentelė

Gyventojų užimtumas 2002–2003 m., tūkst.

	Gyventojai (15 m. ir vyresni)	Darbo jėga	Užimtieji	Bedarbiai	Užimtumo lygis, % (15–64 m.)
Iš viso					
2002 m.	2816,0	1630,3	1405,9	224,4	59,6
2003 m.	2829,6	1641,9	1438,0	203,9	60,9
Mieste					
2002 m.	1903,7	1151,1	973,3	177,8	59,5
2003 m.	1913,2	1158,6	1001,3	157,4	61,2
Kaime					
2002 m.	912,3	479,2	432,6	46,6	59,9
2003 m.	916,4	483,2	436,7	46,5	60,3

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 m. IV ketvirtis, 2004.

Nagrinėdami gyventojų užimtumą 2002–2003 m. laikotarpiu, matome, kad, nors ir nedaug, bet padidėjo gyventojų (15 m. ir vyresnių) skaičius, kartu šiek tiek padidėjo ir dirbančiųjų skaičius. Užimtumo lygis 2003 m., lyginant su 2002 m. (15–64 m. grupėje), kaime padidėjo 0,4%, mieste – 1,7%.

Kaimo gyventojų užimtumas pagal ekonomines veiklas labai skiriasi. 2003 m. daugiausia kaimo gyventojų (51,0%) buvo užimti žemės ūkio veikla, medžiokle, miškininkyste ir žuvininkyste, paslaugų srityje dirbo

30,9%, pramonėje – 14,4%, statyboje – 3,7%. Ankstesniais (1999–2002) metais užimtųjų žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje buvo daugiau nei 2003 m. (54,2–51,1%). Taigi pagrindine kaimo gyventojų veikla išlieka žemės ūkis.

Kaimo vietovėse, skirtingai nei mieste, mažiau plėtojamas paslaugų sektorius. Investicinė aplinka ir sąlygos alternatyviam verslui plėtoti kaimo vietovėse yra mažai palankios. Palyginus 2003 m. miesto ir kaimo paslaugų sektorius, miesto paslaugų sektorius net 33,2% didesnis.

2 lentelė

Gyventojų užimtumas pagal ekonomines veiklos rūšis 1999–2003 m. (proc.)

Ekonominės veiklos rūšys	1999	2000	2001	2002	2003
Kaimas					
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	54,2	54,0	51,3	51,2	51,0
Paslaugos	32,4	31,9	34,3	33,0	30,9
Pramonė	10,5	10,6	11,3	12,3	14,4
Statyba	2,9	3,5	3,1	3,5	3,7
Miestas					
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	3,2	2,9	2,6	3,0	3,4
Paslaugos	63,0	64,6	64,8	64,3	64,1
Pramonė	25,9	25,4	24,9	24,7	23,4
Statyba	7,9	7,1	7,7	8,0	9,1

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1998–2003, 2004.

3 lentelė

Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes 2003m. (proc.)

Amžiaus grupės	Iš viso	Mieste	Kaime
Iš viso	50,8	52,3	47,7
15–24	22,6	22,3	23,2
25–49	79,5	79,7	79,1
50–64	55,6	55,2	56,3
Vyresni kaip 65	4,8	4,9	4,6
15–64	60,9	61,2	60,3

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 m. IV ketvirtis, 2004.

4 lentelė

Gyventojų užimtumas 1999–2003 m. (proc.)

Rodikliai	1999	2000	2001	2002	2003
Darbo jėgos aktyvumo lygis					
Mieste	72,9	71,5	71,0	70,5	70,9
Kaime	70,3	68,1	65,9	66,5	66,9
Užimtumo lygis					
Mieste	60,4	58,8	57,6	59,5	61,2
Kaime	63,6	58,6	56,2	59,9	60,3
Nedarbo lygis					
Mieste	16,9	17,7	18,6	15,4	13,6
Kaime	9,2	13,3	14,4	9,7	9,6

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1999–2003, 2004.

5 lentelė

Gyventojų užimtumo pokyčiai Lietuvoje 1999 ir 2003 m., tūkst.

Rodikliai	Metai	Vyrai	Moterys	Iš viso	Kaimas	Miestas
Gyventojai – 15 m. ir vyresni	1999	1284,4	1521,7	2806,1	903,1	1903,0
	2003	1292,8	1536,8	2829,6	916,4	1913,2
Darbo jėga	1999	869,6	835,9	1705,5	506,6	1198,9
	2003	831,6	810,2	1641,8	483,2	1158,6
Užimtieji	1999	729,2	727,4	1456,6	460,0	996,6
	2003	726,2	711,8	1438,0	436,7	1001,3
Bedarbiai	1999	140,5	108,5	249,0	46,6	202,4
	2003	105,4	98,5	203,9	46,5	157,4

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 199–2003, 2004.

Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes rodo, kad aktuali jaunimo užimtumo problema tiek mieste, tiek kaime 15–24 m. amžiaus grupėje. Tenka pažymėti, kad dalis yra besimokančio jaunimo: mieste – 73,4%, kaime – 66,1%. Be to, ir mieste, ir kaime yra nedirbančių: 30,5 tūkst. mieste ir 8,3 tūkst. kaime, kas sudaro atitinkamai 3,0% ir 1,9% (visų miesto ir kaimo užimtųjų). Didžiausias užimtumo lygis yra 25–49 m. amžiaus grupėje, jis maždaug vienodas lyginant miestą su kaimu: mieste sudaro 79,7%, kaime – 79,1%. Bendras užimtumo lygis Lietuvoje: mieste – 52,3%, kaime – 47,7%, t. y. 4,6% mažesnis nei miesto.

Darbo jėgos aktyvumo ir užimtumo lygis nagrinėjamoju laikotarpiu kaime laipsniškai mažėjo. Šie rodikliai kaime sumažėjo atitinkamai 3,4% ir 3,3%, 2003 m. lyginant su 1999 m. Šiek tiek kitaip yra mieste: darbo

jėgos aktyvumo lygis sumažėjo 2%, o užimtumo lygis atvirkščiai – padidėjo 0,8%. Nedarbo lygis mieste sumažėjo 3,3%, o kaime padidėjo 0,4%. Ypač aukštas nedarbo lygis kaime buvo 2000 ir 2001 metais.

Gyventojų užimtumo pokyčių analizė rodo, jog lyginant 2003 ir 1999 metus, darbo jėgos, užimtųjų ir bedarbių skaičius mažėjo. Atitinkamai šie rodikliai mažėjo ir kaime. Užimtųjų skaičius kaime sumažėjo 5,1%, tuo tarpu mieste padidėjo 0,5%, nes žmonės išvyksta į miestą. Darbo jėgos sumažėjo 4,6% (mieste – 3,4%). Bedarbių kaime sumažėjo labai nedaug, o mieste – net 22,2%.

Profesija yra darbinės veiklos rūšis, kuriai reikia specialaus pasirengimo, tai yra pragyvenimo šaltinis. Lietuvos kaime apimtimi išsiskiria kvalifikuoti prekinio žemės ūkio ir žuvininkystės darbininkai, nes dauguma

kaimo žmonių užimti žemės ūkyje. 2003 m. šioje grupėje buvo užimta 193,7 tūkst. darbuotojų (44,4%). Antra pagal dydį profesijų grupė, kur vyrauja kaimo gyventojai, – kvalifikuoti darbininkai ir amatininkai – 50,1 tūkst., arba 11,5%. Trečia pagal dydį yra nekvalifikuotų

darbininkų grupė, sudaranti 50,1 tūkst. (11,1%). Toliau pagal dydį seka šios profesinės grupės: įrenginių, mašinų operatoriai ir surinkėjai (8,1%), aptarnavimo srities ir prekybos darbuotojai (7,2%), specialistai (6,9%).

6 lentelė

Gyventojų (15 m. ir vyresnių) išsilavinimas 2003 m.

Išsilavinimas	Gyventojai, tūkst.		Iš jų turi išsilavinimą %		Užimti gyventojai, tūkst.		Iš jų turi išsilavinimą %	
	Mieste	Kaime	Mieste	Kaime	Mieste	Kaime	Mieste	Kaime
Iš viso	1913,2	916,4	100,0	100,0	1001,3	436,7	100,0	100,0
1. Aukštasis	326,5	54,4	17,1	5,9	252,5	40,6	25,2	9,3
2. Aukštesnysis	96,2	26,3	5,0	2,9	78,7	18,9	7,8	4,3
3. Specialus vidurinis	331,4	117,5	17,3	12,8	217,1	85,7	21,7	19,6
4. Pavidurinis	102,0	40,2	5,3	4,4	71,6	30,2	7,1	6,9
5. Vidurinis su profesine kvalifikacija	136,2	55,8	7,1	6,1	98,1	43,6	9,8	10,0
6. Vidurinis	408,6	175,0	21,3	19,1	190,2	105,0	19,0	24,0
7. Pagrindinis su profesine kvalifikacija	48,2	31,4	2,5	3,4	29,3	21,9	2,9	5,0
8. Pagrindinis	252,0	176,4	13,2	19,2	54,0	70,0	5,4	16,0
9. Pradinis su profesine kvalifikacija	11,3	4,8	0,6	0,5	4,0	1,6	0,1	0,4
10. Pradinis	200,8	234,6	10,5	25,6	5,7	19,3	0,6	4,4

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 m. IV ketvirtis, 2004.

Gyventojų užimtumui įtakos turi kaimo gyventojų išsilavinimo lygis. Išsilavinimo duomenys rodo, kad gerokai skiriasi bendro gyventojų ir išsilavinusių užimtų gyventojų mieste bei kaime skaičius. Daugiausiai (24%) užimtųjų kaimo gyventojų turi vidurinį išsilavinimą, 19,6% – specialųjį vidurinį, 16% – pagrindinį išsilavinimą. Tuo tarpu užimtų miesto gyventojų išsilavinimo lygis yra gerokai aukštesnis. 25,2% užimtų gyventojų turi aukštąjį išsilavinimą, 21,7% – spec. vidurinį, 19% – vidurinį.

2003 m. kaime gyventojų, turinčių pradinį išsilavinimą buvo 324,6 tūkst., arba 25,6% bendro kaimo gyventojų skaičiaus, tuo tarpu mieste šis procentas sudarė tik 10,5%, arba 200,8 tūkst. Aukštąjį išsilavinimą kaime turėjo 5,9% žmonių (mieste – 17,1%).

Palyginus 2003 ir 1999 metus, turinčių aukštąjį išsilavinimą kaime buvo 8,8% daugiau. Tai reiškia, kad kaime daugėja siekiančiųjų aukštojo mokslo. Manome, kad ši tendencija išliks.

Gana aukštas yra prastą išsilavinimą turinčiųjų lygis. Didelis nekvalifikuotų darbininkų skaičius kaime apsunkina naujų darbo vietų kūrimo ir verslo plėtros sąlygas. Todėl kaime yra gana didelis nedarbas.

2. Nedarbas Lietuvos kaime

Nedarbo lygis – bedarbių skaičiaus ir ekonomiškai aktyvių gyventojų (darbo jėgos) skaičiaus santykis. Statistikos departamento tyrimų duomenimis, vidutinis

nedarbo lygis kaime yra mažesnis už vidutinį šalies nedarbo lygį (9,6% kaime, 12,4% šalies). 2003 metais bedarbių iki metų kaime buvo daugiau kaip pusė – 53,3% visų kaimo bedarbių skaičiaus, nedirbančių ir ieškančių darbo daugiau nei metus – 46,7%. Taigi kaime ilgalaikiai bedarbiai sudarė kiek mažiau nei pusę visų kaimo bedarbių. Daugiausia kaimo bedarbių – 30,4 tūkst. (65,4%) – buvo 25–49 metų amžiaus grupėje.

Bedarbių išsilavinimas – vidurinis, pagrindinis ir spec. vidurinis. Turint tokį išsilavinimą rasti darbą sudėtinga.

2003 m. nedarbo lygis atskirose amžiaus grupėse labai skyrėsi. (žr. 8 lentelę). Ypač aukštas jaunimo nedarbo lygis: 15–24 metų amžiaus grupėje kaime sudarė 17,9%. Didėjant amžiui nedarbo lygis mažėja: kaime 25–49 m. amžiaus grupėje sudaro 9,6%, 50–64 m. – 7,0%, vyresnių kaip 65 m. – 1%.

7 lentelė

Nedarbo lygis pagal amžiaus grupes 2003 m. (proc.)

Amžiaus grupės	Miestas	Kaimas
Iš viso	13,6	9,6
15–24	27,8	17,9
25–49	11,5	9,6
50–64	14,2	7,0
Vyresni kaip 65	8,1	1,0

Šaltinis: Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 m. IV ketvirtis, 2004.

Taigi jaunimo užimtumo problema kaime ypač aktuali. Nemažai kaimo jaunimo dėl esamos ekonominės padėties nesiekia aukštesnio išsimokslinimo. Kadangi negauna materialinės paramos iš tėvų, daugelis jaunuolių, baigę pagrindines mokyklas, toliau nesimoko ir nedirba. Jie norėtų dirbti, tačiau kaime rasti darbą sudėtinga, ypač jaunam, neturinčiam profesijos žmogui.

Gana daug bedarbių kaime turėjo tik vidurinį išsilavinimą (13,7 tūkst., arba 29,5%), pagrindinį – 9,3 tūkst. (20,0%), specialųjį vidurinį – 7,2 tūkst. (15,5%).

Bedarbiai, atsižvelgiant į darbo netekimo priežastis kaime: daugiausiai jų sudarė tie, kuriems pasibaigė terminuota darbo sutartis – 46,8%, buvo atleisti iš darbo – 23,4%, kitos priežastys – 20,0%.

Bedarbiai pagal amžiaus grupes: 25–49 m. amžiaus grupėje – 65%, 15–24 metų amžiaus grupėje – 18%, 50–64 m. grupėje – 17% bedarbių.

Užimtų kaimo gyventojų vidutinis dirbtų valandų skaičius per savaitę sudaro 36,4 val. 50,3% kaime užimtų gyventojų dirba daugiau kaip 40 val. per savaitę. Kad padidintų savo pajamas, kaimo gyventojai dirba papildomai. Dauguma jų papildomai dirba žemės ūkyje – 89,7%, arba 41,2 tūkst., visų papildomą darbą dirbančių žmonių skaičiaus.

Kaime užimti gyventojai dirba visą darbo dieną – 367,1 tūkst. (84,0%), ne visą darbo dieną dirba 69,6 tūkst., arba 16%. Todėl kaime yra gana didelis nevisas užimtumas.

Didelį užimtumą žemės ūkyje lemia istoriškai susiklosčiusios tradicijos. Lietuvoje, skirtingai nei kitose Baltijos valstybėse, užimtųjų žemės ūkyje visada buvo daugiausiai (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Užimtųjų žemės ūkyje dalis (proc.)

Šalys	1935	1960	1970	1980	1990	1997	1998
Lietuva	80	54	31	23	19	22	21
Latvija	65	36	21	16	17	18	19
Estija	...	26	17	14	13	9	10

Šaltinis: *Kaimo moterų užimtumas 1998 metais*, 1999.

Lietuvoje, kaip ir kaimyninėse Latvijoje ir Estijoje, vyrauja smulki žemdirbystė. Lentelės duomenys rodo, kad Estijoje situacija dėl žemės ūkio užimtųjų yra geresnė.

9 lentelė

Užimtųjų žemės ūkyje dalis (proc.)

Šalis	1999	2000	2001	2002	2003
Lietuva	20,0	19,4	17,1	17,8	17,9

Šaltinis: *Lietuvos žemės ūkis 2002, 2003*.

1999–2003 m. laikotarpiu užimtųjų dalis (proc. nuo visų užimtųjų žemės ūkyje) nedideliais procentiniais punktais mažėjo.

3. Ūkininkų ūkiai: jų įtaka kaimo gyventojų užimtumui

2003 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis, įregistruotų ūkininkų ūkių buvo 45 tūkst. Jie valdė 1269 tūkst. hektarų žemės, iš jos žemės ūkio naudmenos sudarė 1159 tūkst. ha. Šių ūkių dalis siekė atitinkamai 43 ir 46% žemės ploto, o vienam ūkiui vidutiniškai teko 28,2 ha žemės ir 25,7 ha naudmenų.

Šeimos ūkių surašyta 233 tūkst. Jie valdė 43% žemės ūkio naudmenų ploto, o jų vidutinis dydis – tik 4,7 ha. Šeimos ūkis – tai ūkininko šeimos jėgomis valdomas ūkis, kuriame žemės ūkio produktų gamyba susilieję su namu ūkiu. Šeimos ūkis gali būti tiek stambus, tiek nedidelis.

Šiuo metu Lietuvoje dauguma ūkininkų dirba sudėtingomis sąlygomis, todėl vyrauja smulkūs ūkiai. Vidutinis ūkio dydis Lietuvoje – 9,1 ha. Jie gamina žemės

ūkio produkciją savo šeimos narių reikmėms tenkinti, likusią dalį parduoda.

10 lentelė

Ūkių grupavimas pagal žemės ploto dydį 2003 m.

Ūkių grupės pagal plotą	Ūkių skaičius, tūkst.	Dalis (%) nuo ūkių skaičiaus
0–3	102,4	36,7
3–10	128,1	46,0
10–20	30,0	10,8
20–50	13,0	4,7
50–100	3,0	1,1
100 ir daugiau	2,1	0,7
Iš viso	278,6	100

Šaltinis: *Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai*, 2003.

Matome, kad mažesni kaip 3 ha ūkiai sudaro daugiau kaip trečdalį visų ūkių. Daug yra 3–10 ha ūkių, kurie sudaro 46% visų ūkių. Stambių ūkių, 100-o ir daugiau hektarų, yra nedaug – apie 1%.

Ūkio dydį lemia ne tik turimos žemės plotas, bet ir gyvulių skaičius, kiti veiksniai. 2003 m. žemės ūkio surašymo metu 1–2 karvės laikytos net 77,9% ūkininkų ūkių, galvijų laikė 54,2%, kiaulių – 57,2%.

Lietuvos ūkininkai užsiima mišria veikla: tiek augalininkyste, tiek gyvulininkyste, bando įvairias ūkininkavimo kryptis, kad sumažintų gamybos riziką.

Atsižvelgiant į pelningumą, ūkius galima suskirstyti į 3 grupes: pelningus, vidutiniškus ir nuostolingus. 2000–2003 m. Lietuvos žemės ūkio universitete atlikto tyrimo, taip pat „Vermės“ leidyklos organizuotų mokslinių

ekspedicijų metu apklausti 468 ūkininkai (pagal straipsnio autorės parengtą sociologinės apklausos anketą). Tyrimas parodė, kaip savo ūkių pelningumą vertina patys ūkininkai. Remiantis gautais atsakymų rezultatais, nuostolingai dirba daugiau nei trečdalis ūkininkų, vidutiniškai – maždaug 22% ūkininkų, pelningai ūkininkaujančių buvo apie 1,0%. Tyrimas parodė, kad daug ūkininkų ne tik negauna pelno, bet ir patiria nuostolių.

Trečdalis Lietuvos kaimo žmonių savo gyvenimą sieja su ūkininkavimu. Todėl ūkininkams pateiktas klausimas: „Kokios Jūsų ūkininkavimo perspektyvos?“

11 lentelė

Ūkininkavimo perspektyvos

Rodikliai	18 Lietuvos rajonų apklaustų ūkininkų skaičius	Apklaustųjų skaičiaus dalis (%)
<i>Manau plėsti ūkį</i>	104	22,2
<i>Norėčiau mesti ūkininkauti, tačiau neturiu galimybių keisti gyvenimo sąlygų</i>	304	64,9
<i>Nusprendžiau atsisakyti ūkininkavimo</i>	27	5,8
<i>Kita</i>	33	7,1
Apklaustųjų ūkininkų skaičius	468	100,0
Iš viso		

Šaltinis: Ūkininkų ūkių apklausos anketų duomenys.

Ūkininkavimo perspektyvos: 64,9% ūkininkų nebe-norėtų ūkininkauti, tačiau neturi galimybių keisti gyvenimo sąlygų. Kitą veiklos sritį gyvenamoje vietoje rasti sudėtinga, o į miestą persikelti trukdo būsto įsigijimo ir darbo radimo problemos. Beveik 6% ūkininkų yra nusprendę nebeūkininkauti. Taigi ūkininkaujama tik todėl, kad nėra kitos išeities ir kito pragyvenimo šaltinio.

Sociologinio tyrimo rezultatas rodo, kad ūkių plėtrai trukdo šios pagrindinės priežastys: sudėtinga realizuoti produkciją, per žemos žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos, per didelės degalų kainos, brangus technikos įsigijimas, trūksta valstybės paramos. Todėl daugelis ūkininkų nebe-norėtų ūkininkauti.

Lietuvos kaime daugiausia ūkininkauja vyresnio amžiaus žmonės. Apie 60% ūkininkų yra vyresni kaip 60 metų. Apie 27% ūkininkų sudaro asmenys nuo 45 iki 59 metų. Jaunesnių nei 40 metų ūkininkų – tik apie 8%. Panašūs ir sociologinės apklausos duomenys.

Pažymėtina, kad daugelis ūkininkų neturi specialaus išsilavinimo. Apie 60% ūkininkų neturi žemės ūkio specialisto kvalifikacijos.

4. Kaimo gyventojų mokymosi reikmė (sociologinis vertinimas)

2002 m. Žemės ūkio ministerijos Darbo ir mokymo metodikos tarnybos, Lietuvos filosofijos ir sociologijos

instituto (dabar Socialinių tyrimų instituto), Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto kaimo plėtros darbuotojai atliko tyrimą dėl Lietuvos kaimo žmonių kvalifikacijos kėlimo reikmės integruojantis į ES.

Atlikus sociologinį tyrimą, išsiaiškinta, iš kokių šaltinių žemdirbiai ir kiti kaimo žmonės gauna žinių, būtinų savo veiklai. Gauti šie atsakymai: sava patirtis, kaimynų, bendradarbių patarimai – 614 (44%) respondentų; žiniasklaidos informacija (spauda, radijas, televizija) – 383 (28%), aukštųjų ir profesinių žemės ūkio mokyklų informacija – 167 (12%), Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos informacija – 109 (8%); mokslo tiriamųjų institutų – 30 (2,2%); Lietuvos žemės ūkio rūmų – 28 (2%); kitų šaltinių – 58 (4,2%).

Pateikti duomenys rodo, kad beveik pusė apklaustųjų nesinaudoja kvalifikuotais informacijos šaltiniais, o iš valstybinių institucijų jiems artimiausios aukštosios ir profesinės žemės ūkio mokyklos, Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba. Didelis intelektinis mokslo tiriamųjų institutų bei Žemės ūkio rūmų potencialas žemdirbiams šviesti naudojamas per mažai.

Tyrimas parodė, kokių žinių kaimo žmonėms labiausiai trūksta. Iš dešimties (pagal svarbumą) žinių reikmė pasiskirstė taip: naudojimasis kompiuteriu – 388 (15%) apklaustieji; augalininkystės technologijos – 275 (11%); verslo vadybos – 253 (10%); užsienio kalbų, kurios būtinos plėtojant verslą – 208 (8%); žemės ūkio technikos – 204 (8%); gyvulininkystės technologijos – 196 (7,6%); netradicinių verslų – 179 (7%); ūkinės veiklos apskaitos – 141 (5,5%); ES paramos fondų naudojimo – 132 (5,1%); rinkotyros – 127 (5%).

12 lentelė

Respondentų pasiūlymai dėl kaimo gyventojų mokymo tobulinimo

	Respondentų nuomonė-pasiūlymai	Atsakiusių skaičius	Procentai
	Iš viso	475	100,0
1.	Organizuoti kursus, seminarus	201	42,3
2.	Steigti mokymo centrus prie seniūnijų	75	15,8
3.	Mokyti žemės ūkio mokyklose	40	8,4
4.	Organizuoti trumpalaikius kursus žemdirbiams	30	6,3
5.	Teikti informaciją per spaudą	18	3,8
6.	Mokyti per konsultavimo centrus	10	2,1
7.	Organizuoti mokomąsias išvykas į užsienį ir Lietuvą	10	2,1
8.	Įsteigti seniūnijoje konsultanto žemės ūkio veiklos klausimais etatą	9	1,9
9.	Teikti informaciją per žemdirbių organizacijas	9	1,9
10.	Skirti didesnį finansavimą mokslui	8	1,7
11.	Organizuoti konferencijas	7	1,5
12.	Organizuoti lauko dienas	6	1,3
13.	Teikti informaciją per radiją	5	1,1
14.	Organizuoti parodas	4	0,8
15.	Kurti televizijos laidas apie žemės ūkį	4	0,8
16.	Kiti pasiūlymai	39	8,2

Šaltinis: *Pedagogika* 66, 2003.

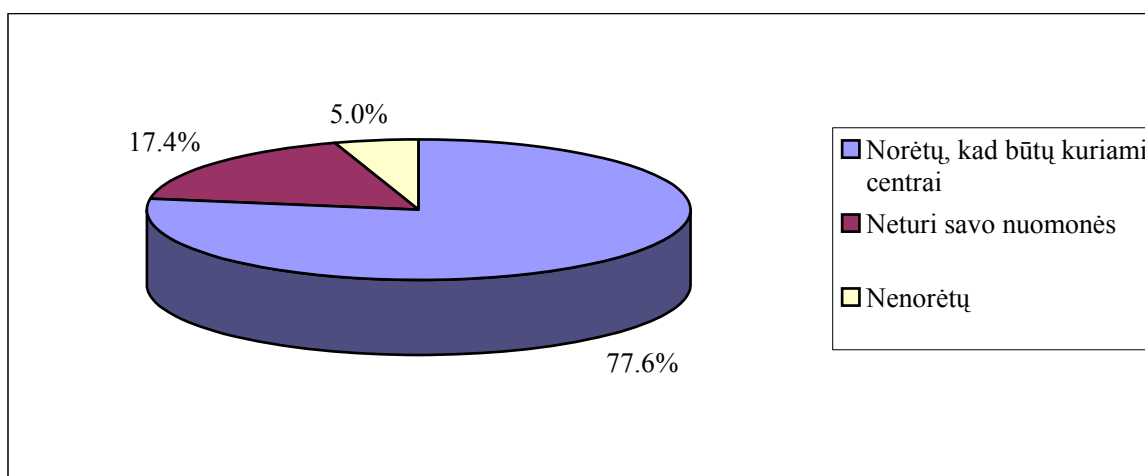
Taigi kaimo gyventojams labiausiai trūksta žinių, susijusių su kompiuterių naudojimu, augalininkystės technologijų diegimu, verslo vadyba ir kt. Taip pat domina klausimai, susiję su kooperacija, produkcijos kokybe, aplinkosauga. Išsakomi pageidavimai, kaip gauti būtinų žinių ir gerinti kaimo gyventojų mokymą (12 lentelė).

Dauguma atsakiusiųjų (42,3%) pageidavo, kad būtų organizuoti žemdirbių mokymo kursai, rengiami seminarai. Beveik ketvirtadalis (24,2%) siūlo kurti mokymo centrus prie seniūnijų, mokyti žemės ūkio mokyklose. Svarbūs ir kiti pasiūlymai: organizuoti trumpalaikius kursus, teikti informaciją per spaudą, mokyti per konsultavimo centrus, organizuoti mokomąsias išvykas į užsienį ir Lietuvą, kt. Jų įgyvendinimas prisidėtų prie kaimo žmonių mokymo sistemos tobulinimo ir užimtumo, situacijos gerinimo.

Tyrimas taip pat parodė, kad kaimo žmonės vertina specialių tęstinio profesinio mokymo ir konsultavimo centrų kūrimą (1 pav.).

Dauguma apklaustųjų pasisako už trumpalaikių 1–5 dienų (36,6%), vidutinio ilgumo (5–20 dienų) kursų (22,5%) organizavimą.

Kaimo ateitis priklauso nuo socialinės-demografinės kaimo padėties. Šiuo metu kaime dauguma gyventojų yra vyresnio amžiaus žmonės. Aktuali kaimo atjaunėjimo problema. Į klausimą „kaip Jums atrodo, ką reikėtų daryti, kad Lietuvos kaimas atjaunėtų?“, dauguma respondentų pirmiausia pasisakė už būtinumą kurti darbo vietas, valstybei remti jaunas šeimas, daugiau dėmesio skirti švietimui, gerinti darbo ir gyvenimo sąlygas, jauniems žmonėms teikti lengvatinius kreditus ir t. t. (2 pav.).

1 pav. Kaimo žmonių požiūris į specialių tęstinio profesinio mokymo ir konsultavimo centrų kūrimą

5. Kaimo gyventojų užimtumo ekspertinis vertinimas

2002–2004 m. atlikta ekspertų (seniūnijų vadovų, žemės ūkio specialistų, stambių ūkininkų ir kt.) apklausa kai kuriuose Lietuvos rajonuose (Marijampolės, Širvintų, Prienų, Šilalės) rodo, kad kurį laiką išliks įvairaus dydžio ūkiai. Smulkesni ūkiai gali būti priemiesčio zonoje, vidutiniai ir stambesni – derlingesnėse (didesnio našumo žemėse) Vidurio Lietuvos, Pietvakarių ir šiaurinės Lietuvos zonose. Jie gali būti konkurencingesni ES sąlygomis. Mažo našumo žemėse galima plėtoti įvairią kitą veiklą: netradicinius verslus, susijusius su miško gėrybių naudojimu, kaimo turizmu, amatais ir kt., alternatyvią žemės ūkiui veiklą.

Ekspertų nuomone, svarbus yra kaimo žmonių švietimas ir kvalifikacijos kėlimas. Jie taip pat pažymi nepertraukiamo mokymosi sistemos diegimą Lietuvos kaime.

Daugelį kaime susiklosčiusių problemų galėtų išspręsti kooperacija. Kaime tikslinga plėtoti įvairias kooperacijos formas: vartotojų, gamybinę, produkcijos realizavimo ir pan. Taip pat būtina skatinti kredito unių steigimąsi. Užimtumo problemų sprendimą palengvintų kaimo bendruomenių kūrimasis ir stiprinimas, bendruomeniškumo ryšių gerinimas.

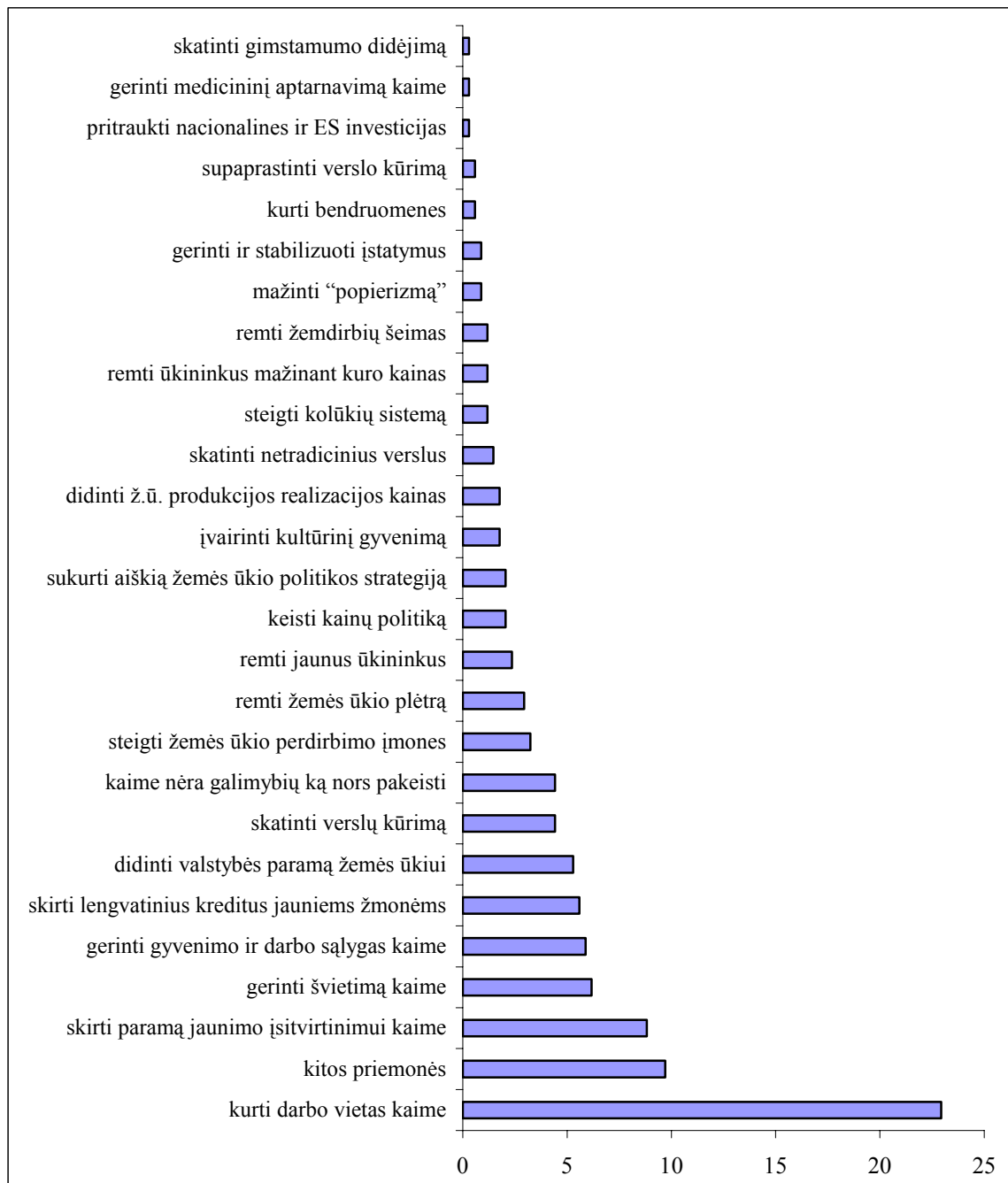
Ekspertai pesimistiškai vertina ekonominės ir socialinės raidos perspektyvas. Jų nuomone, valdžia turėtų labiau domėtis kaimu.

6. Kaimo gyventojų užimtumo prognozė

Sprendžiant gyventojų užimtumo problemas svarbūs gyventojų skaičiaus ir amžiaus sudėties pokyčiai. Statistikos departamento parengtose Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozėse 2005–2030 m. pažymima, kad Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencija kuri laiką išliks ir ateityje. Remiantis vidutiniu prognozių variantu, 2030 m. Lietuvoje gyvens 3117,2 tūkst. žmonių, t. y. 11% mažiau negu 2001 m. Pesimistinės prielaidos – gyventojų skaičius mažės sparčiau: 2030 m. bus 2854,7 tūkst. gyventojų, t. y. jų skaičius sumažės 18 procentų.

Manoma, kad iki 2010 m. iš mūsų šalies į kitas valstybes kasmet išvyks apie 15 tūkst. žmonių. Išvykstančiųjų daugumą sudarys jauni žmonės, kuriems baigus mokslus bus sunku rasti darbą. Vėliau, tikėtina, emigrantų mažės dėl ekonominės plėtos, palankesnių sąlygų užsienio investicijoms ir naujų darbo vietų sukūrimo (10, 11 lentelės).

Gerokai keisis gyventojų sudėtis: daugės senyvo amžiaus žmonių.

2 pav. Būdai, kaip atjauninti kaimą (apklaustųjų skaičius, proc.)

Šie demografiniai pokyčiai palies ir Lietuvos kaimą. Kaime gyvenančių žmonių skaičius mažės. Daugelis jaunesnio amžiaus žmonių išvyks į Lietuvos miestus arba užsienio šalis. Mažės darbingo amžiaus, didės pensinio amžiaus žmonių skaičius.

Net ir mažėjant gyventojų skaičiui, gyventojų užimtumo, nedarbo problema išliks ir artimiausiu laikotarpiu.

Siekiant vidutinių ES gyventojų užimtumo rodiklių, būtina įgyvendinti naujų darbo vietų kūrimo ir turimų išsaugojimo priemonės.

Kaimo gyventojų užimtumui įtakos turės ir ekonominė situacija miestuose, nes daugelis šiuolaikinių ilgalaikių bedarbių iki atleidimo dirbo ne kaimo, o miesto or-

ganizacijose, taip pat vyresnio amžiaus žemdirbių pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos. Vykdamas kaimo plėtros programą, prekinį ūkį atsisakę 50–70 metų žemdirbiai gaus paramą. Nacionalinės mokėjimų agentūros kaime paramos programos skyriaus duomenimis, 2004 metais ūkininkauti atsisakys apie 10 tūkst. žemdirbių, pradės ūkininkauti vis daugiau jaunų žmonių, kurie turės aiškesnę ūkio viziją, ūkiai stambės ir taps konkurencingi.

Siekiant mažinti nedarbą, svarbu, kad savivaldybės, rengdamos ekonominės ir socialinės raidos programas, numatytų, kaip perkvalifikuoti nedirbančius kaimo

žmones, diegti jaunimo profesinį orientavimą, atsižvelgiant į rajono ar regiono reikmes.

Jau šiuo metu kaime trūksta daug paslaugų sferos specialistų (statybininkų, stalių, krosnininkų, metalo apdirbimo darbuotojų ir kt.). Būtina plėtoti suaugusiųjų mokymo sistemą kaimiškuose rajonuose, rengiant mokymo programas, kurios atitiktų gamybinės veiklos ir paslaugų kaime reikmes.

Siekiant padidinti žemos kvalifikacijos kaimo žmonių užimtumą būtina aktyviau organizuoti viešuosius darbus apskrityse ir rajonuose. Planuojant ir finansuojant šiuos darbus, darbo biržos turėtų glaudžiai bendradarbiauti su savivaldybėmis.

Lietuvos ekonomikos ilgalaikėje plėtros strategijoje iki 2015 m. numatoma, kad išryškės dvi ūkių plėtros kryptys: specializuoti, tradicinę produkciją gaminantys, ES rinkoje konkurencingi ūkiai, tiekiantys produkciją perdirbimo įmonėms ir prekybos organizacijoms; kita kryptis – natūralius ir ekologiškus produktus gaminantys ir netradicinę veiklą plėtojantys ūkiai, veikiantys rinkos nišose.

Intensyvaus žemės ūkio rajonuose vyraus grūdų, kiaulienkystės ir prekiniai pieno ūkiai. Padidės stambių specializuotų ūkių, turinčių didesnius javų, rapsų, linų plotus, skaičius. Prognozuojamas vaisių ir daržovių gamybos augimas.

Bus plėtojami netradiciniai ir smulkūs žemės ūkio verslai: vaistinių augalų, grybų, kailinių žvėrelių auginimas ir kt., taip pat alternatyvi veikla – kaimo turizmas, amatai, paslaugos ir kiti smulkieji verslai. Atlikę kaimo gyventojų užimtumo analizę, galime pateikti prognozes (2 variantai – optimistinis ir pesimistinis):

Optimistinis prognozės variantas

Lietuvai įstojus į ES pasikeitė užimtumo problemos sprendimo galimybės:

1. Atsiradus galimybei laisvai judėti darbo jėgai, darbingo amžiaus žmonių dalis, taigi ir kaimo gyventojai, įsidarbins ES šalyse.
2. Padidės ES pagalba įgyvendinant socialines ekonomines programas.
3. Artimiausiu metu ūkiai turės jungtis. Prognozuojama, kad sumažės smulkių ūkių skaičius, todėl į darbo rinką pateks daug buvusių smulkių žemdirbių. Tačiau įgyvendinant įvairias ES programas bus sukurta papildomų darbo vietų plečiant kaimo infrastruktūrą, paslaugų sritį, kuriant netradicinius kaimo verslus.
4. Bus sudarytos kaimo atjauninimo sąlygos.
5. Įgyvendinama ir tobulinama kaimo žmonių kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo priemonių sistema. Tai paskatins kaimo gyventojų verslumą.
6. Veiksmingiau bus sprendžiamos užimtumo problemos atskiruose rajonuose ir apskrityse. Čia bus svarbus vietinių užimtumo programų kūrimas ir jų įgyvendinimas.
7. ES programa leis vyresnio amžiaus žemdirbiams pasitraukti iš darbo rinkos.

Pesimistinis prognozės variantas

1. Iš kaimo į miestus arba užsienį išvyks aktyvioji kaimo gyventojų dalis – jaunimas. Todėl sprendžiant užimtumo problemas gali pritrūkti kvalifikuotų specialistų ne tik žemės ūkyje, bet ir kitose srityse (trūks gydytojų, kai kurių specialybių mokytojų ir t. t.).
2. Dėl besitęsiančios žemės reformos, daliai žmonių nebus gražinta žemė. Tai gali stabdyti kaimo gyventojų ūkių efektyvumą, konkurencingumą, trukdyti kurtis žemės ūkio rinkai.
3. Nepakankama kaimo infrastruktūros plėtra kaimiškuose rajonuose gali trukdyti pritraukti investicijas.
4. Neįvykdžius kaimo užimtumo gerinimo programų, ir ateityje situacija išliks sudėtinga.

Išvados

1. Atkūrus nepriklausomybę, vykdant ekonomines reformas Lietuvos kaime atsirado daug smulkių (2–3 ha) ūkių. Šiuose ūkiuose dirbančių žmonių negalima laikyti nei ūkininkais, nei bedarbiais.
2. 2003 m. didžioji dalis kaimo gyventojų (51,0%) buvo užsiėmę žemės ūkio veikla, medžiokle, miškininkyste ir žuvininkyste, paslaugas teikė 30,9%, pramonėje dirbo – 14,4%, statyboje – 3,7%.
3. Paslaugų srityje užimtų gyventojų skaičius kaime (30,9%) yra gerokai mažesnis už vidutinį Respublikos rodiklį (54,0%).
4. Užimtųjų skaičius kaime, lyginant 2003 ir 1999 metus, sumažėjo 5,1%.
5. Užimtumo lygis pagal amžiaus grupes rodo, kad svarbi yra kaimo jaunimo užimtumo problema, užimtumo lygis – tik 23,2%.
6. Kaime yra gana didelė nekvalifikuotų ir mažai kvalifikuotų darbuotojų grupė, sudaranti 11,1%.
7. Kaime dirbančių gyventojų išsilavinimo lygis žemesnis nei dirbančiųjų mieste. Reikia pabrėžti, kad kaime daugėja žmonių, turinčių aukštąjį išsilavinimą. Lyginant 2003 ir 1999 metus, aukštąjį mokslą įgijusiųjų buvo 8,8% daugiau. Tai reiškia, kad ši tendencija išliks.
8. Vidutinis nedarbo lygis kaime yra mažesnis už vidutinį šalies nedarbo lygį (9,6% – kaime, 12,4% – šalyje).
9. Kaime gana didelis ilgalaikių bedarbių skaičius, kuris sudaro 21,7 tūkst., arba 46,7%, bendro bedarbių skaičiaus.
10. Kaime išryškėjo gana didelis nevisas užimtumas. 2003 m. ne visą darbo dieną dirbančių žmonių buvo 69,6 tūkst., arba 16,0%.
11. Nustatyta, kad Lietuvoje vyrauja smulkūs ūkiai: iki 3 ha priskaičiuojama 102,4 tūkst., arba 36,7%. Šie ūkiai ateityje gali išnykti, nes neatlaikys ES šalių konkurencijos.
12. Sociologinių tyrimų rezultatai parodė, kad 64,9% ūkininkų norėtų nebeūkininkauti, bet neturi galimybių keisti gyvenimo sąlygų, nes rasti kitą veiklos sritį gyvenamojoje vietoje yra sudėtinga, o persikelti į miestą trukdo būsto įsigijimo ir darbo

radimo problemos. Maždaug 6% ūkininkų yra nusprendę nebeūkininkauti.

Neturint veiksmingos žemdirbių švietimo sistemos ir visapūsės paramos modernizuoti, plėtoti ūkius, užsiimti netradiciniu ūkininkavimu, diegti naujus verslus kaime neįmanoma:

1. Žemdirbių, kitų kaimo gyventojų mokymai turi būti sezoniniai, trumpalaikiai, kuo arčiau klausytojų gyvenamosios vietos.
2. Būtina nuolatinė žemdirbių švietimo kiekybinė ir kokybinė stebėseną.
3. Žemdirbiams būtinos ne tik gamybinės, bet ir bendrosios šiuolaikinės informacinės technologijos, mokymo programos, kaip prisitaikyti prie naujų rinkos sąlygų.
4. Aukštosios ir profesinės žemės ūkio mokyklos turi likti pagrindinės kaimo žmonių švietimo institucijos. Kaimo gyventojų švietimui didesnės įtakos galėtų turėti valstybinės žemdirbiškos institucijos ir mokslo tiriamieji institutai.
5. Žemdirbių tęstinio profesinio mokymo centrų kūrimas mokymo institucijose yra remiamas ir perspektyvus (jiems pritaria net 77,6% apklaustųjų).

Būtų tikslinga atlikti išsamesnius mokslinius tyrimus gyventojų užimtumo Lietuvos kaime klausimais, taikant sociologines apklausas: apskričių vadovų, rajonų savivaldybių vadovų ir specialistų, seniūnijų darbuotojų. Tai padėtų nustatyti atskirų kaimo regionų socialinės-ekonominės raidos kryptis.

Gauta 2005 07 05

Pasirašyta spaudai 2005 10 05

Spausdinti rekomendavo: doc. dr. A. Čiužas,
prof. J. Bagdanavičius

Literatūra

- Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1998–2003.* (2004). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
- Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2003 m. IV ketvirtis.* (2004). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
- Kaimo moterų užimtumas 1998 metais.* (1999). Sudarė V. Motiekaitienė. Vilnius: Moterų informacijos centras.
- Konkurencingas žemės ūkis ir jo svarba šalies ekonomikai.* (2000). Vilnius: Agrarinės ekonomikos institutas.
- Lietuvos statistikos metraštis 2002.* (2002). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
- Lietuvos statistikos metraštis 2003.* (2003). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.
- Lietuvos žemės ūkis. Ekonominė apžvalga 2002.* (2003). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
- Lietuvos žemės ūkis. Ekonominė apžvalga 2002.* (2004). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
- Lietuva stojant į Europos Sąjungą: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė.* (2004). Socialinių tyrimų institutas. Vilnius: Mokslo aidai.
- Lietuvos gyventojų skaičiaus prognozės 2005–2030.* (2004). Vilnius: Statistikos departamentas.
- Pirmieji Lietuvos Respublikos žemės ūkio 2003 m. visuotinio surašymo rezultatai.* (2003). Vilnius: Statistikos departamentas prie LRV.

Ratkevičienė, V., Milčius, L. (2003). Kaimo žmonių mokymosi poreikis ir sociologinės jo tenkinimo galimybės. *Pedagogika* 66. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

Vietinių užimtumo iniciatyvų plėtra Lietuvoje 2002/2003. (2002). Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.

Vitunskienė, V. (2002). Lietuvos kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje ir jo ekonominiai bei socialiniai veiksniai. *Tiltai* 4(21). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

THE ANALYSIS AND PROGNOSIS OF THE EMPLOYMENT OF LITHUANIAN COUNTRY-PEOPLE

Valentina Ratkevičienė

Summary

Since the integration into the European Union the employment problem has grown important and complex. Structural changes of economy, the development of market relationships and other inner and outer economical factors have determined changes in the employment of country-people and the growth of unemployment.

The employment of the population is the most important social economical factor of /in/ country development. It is also one of the main indicators of the quality of human life.

After the re-establishment of independence the problem of employment emerged in all the Lithuanian regions. Deep deformations of manufacture, slow development of industrial forces caused a great deal of disproportion between material industry and work resources. There appeared unemployment.

Unemployment is such a phenomenon when employable and willing to work people cannot find appropriate job. Unemployment is the main reason of poverty in Lithuania.

Unemployment reaches severe rate in Lithuanian rural areas. The gap between unemployment rate in urban and rural areas grows considerably. Poverty in rural areas is almost twice as big as compared to that in the city.

Peculiarities of the employment of Lithuanian country people are revealed in the article. After the re-establishment of independence due to economical reforms many small farms (by 2–3 hectares) are founded in Lithuania. Farms owing less than 3 hectares make 102.4 thousand (36.7%). It is established that they are dominating in Lithuania. People working in them can be considered neither ordinary farmers nor unemployed. In future these farms are to disappear since they are not able to compete with other countries of the European Union.

In 2003 country-people for the most part were engaged in agriculture, hunting, forestry and fishery (51.0%), 30.9% of country-people were engaged in services, 14.4% in industry, 3.7% in construction. In the countryside the number of workers engaged in services (30.9%) is considerably smaller than the average indicator in our country (54.0%).

In rural areas average unemployment rate (9.6%) is below average rate in the country (12.4%). There is a great number of long-term unemployed in the countryside. It makes 21.7 thousand people or 46.7% of the whole number of unemployed.

Hort employment comes to light: in 2003 69.6 thousand country-people (or 65%) work part time.

Employment rate by age groups indicates that in the countryside the problem of youth employment is very important: the employment rate of youth hardly amounts to 23.2%.

There is rather a big group of unskilled and low skilled workers in the countryside. It makes 11.1%. The education of employed workers in the countryside is lower than in the city. It is necessary to emphasize that the number of country-people with higher education is increasing. In 2003 there were 8.8% of graduates more than in 1999. It means that this tendency may increase further. However in 2003 in the countryside the number of employed workers decreased 5.1% as compared to 1999.

The experience of European Union countries indicates that the distribution of workers in Lithuanian economical development is to change. The number of workers employed in the agricultural sector will diminish. However business possibilities in the rural areas are considerably smaller than in the city. Small investment capability of the rural population, low purchasing power of consumers, unpopularity of the region among foreign investors, block small and medium business which represents the work possibilities in the rural areas.

The data of the sociological researches show that 64.9% of farmers would like to give up farming, however they lack possibilities to change their life conditions as it is quite difficult to find some other sphere of activity in rural areas, and the problem of new accommoda-

tion and employment hinder them from moving into the city. Approximately 6% of farmers have decided to give up farming.

Optimistic and pessimistic variants of the prognosis of future employment in rural areas are constructed. The optimistic one is related to education programmes designed to country-people. It is impossible to modernize and develop farms, to engraft untraditional farming and new business in rural areas without an effective system of education for farmers and all-round support. The teaching of agriculturists and other country-people must be seasonal, short-term and take place as near their residence place as possible.

It is necessary to pursue the quantitative and qualitative monitoring of this education.

Agriculturists need not only production programmes, but also educational programmes of general modern information technologies and adaptation to new market conditions.

Higher education establishments and professional agricultural schools must remain the main education institutions for country-people. State agricultural institutions and research establishments should exert more influence on the education of country-people.

The foundation of continuous professional training centres in education establishments is viable; 77.6% of the respondents back up the idea of such centres.

It should be expedient to carry out more profound scientific research into unemployment in Lithuanian countryside by means of sociological interrogatory. The heads of districts, heads and specialists of regional municipalities, as well as the workers of the smallest administrative districts should be interrogated. The research would help to reveal the directions of rural social economical development in different regions.